

A Nádor utcától a Budaörsi útig

A fél évszázados Közgazdaságtudományi Intézet

Manapság, amikor a legfontosabb történések a Föld virtuális idegrendszerét jelentő számítógép-hálózatokon, azaz sehol és mindenhol zajlanak, mond-e valamit a címben jelzett két, nagyon is megfogható hely: az elegáns palota a Belváros szívében és az óriásreklámmal éktelenkedő betonszörny a balatoni autópálya torkolatában? A közgazdászok számára (kiváltképpen, ha idősebbek, mint a jubileumát ünneplő Közgazdaságtudományi Intézet) mindenképpen. Az INTÉZET – így csupa nagybetűvel – megalakulásától kezdve fogalom volt, a falai között zajló vitáknak hírértéket tulajdonítottak a szakmában. Néhány évtizede még a viccek is úgy kezdődtek, két közgazdász sétál a Nádor (akkor még Münnich Ferenc) utcában ...

Nem messze a háború utáni magyar közgazdaság-tudomány e bölcsőjétől, az Akadémia klubjában gyülekeztek az Intézet munkatársai és barátai egy borús december eleji napon. Az évfordulóhoz illő helyen fehér asztal melletti kötetlen emlékezéssel zárták le az Intézet fél évszázados jubileumára szervezett színvonalas konferenciasorozatot.¹ Fontosak a könyvek, amelyek az Intézet munkatársainak tollából ez alatt a fél évszázad alatt születtek, köztük olyanok, mint a *Bér, profit, adóztatás, A hiány* vagy *A lassuló idő*. Fontosak a cikkek is, és nem kevésbé a késhegyre menő viták, amelyek kényesebb mondatai annak idején a „szervek” asztalán fekvő jelentésekben voltak olvashatók, most pedig a Történeti Hivatal polcain pihennek. Mégis – ahogyan *Koltay Jenő*, az Intézet igazgatója fogalmazott Jorge Semprunt idézve – *a legfontosabbak az emberek*: „Az embereknek van a legnagyobb súlya életedben, az embereknek, akiket ismertél.” Az Intézet vezetője feltehetően nem csak a saját nevében fogalmazta meg, hogy az Intézet számára azoknak az embereknek a közössége, akik felvették, akikkel együtt dolgozott, akiktől tanult, akikkel vitatkozott.

A visszaemlékezők közül elsőként megszólaló *Kornai János* hasonlóképpen egy ember portréját tartotta fontosnak az ünneplők elé táрни. Annyival azonban túlmént *Koltay Jenő* szavain, hogy nemcsak arról szólt, aki *felvette*, hanem arról is, aki *elbocsátotta* őt. És a kettő – a ma induló közgazdászoknak már nehéz megérteni – ugyanaz a személy volt: Friss István, az Intézet alapító igazgatója. A felvétel és az elbocsátás dátuma történelmi mértékkel egybecsúszik: két év sem választja el a két – a korszakra annyira jellemző – fontos eseményt. Amikor egy lázadó taggyűlés legmarkásabb felszólalóit eltávolították a Szabad Néptől, Friss István hajlandó volt a „bukott” gazdasági rovatvezetőt, az ifjú *Kornai Jánost* odavenni az Intézetbe, ami akkoriban egyáltalán nem volt magától értetődő. De – és ez a „de” szó kísérte végig *Kornai János* mondanivalóját – ugyanaz a Friss István, aki *Kornai* első könyvét, *A gazdasági vezetés túlzott központosítását* lelkesen dicsérte és prémiummal jutalmazta, később egy nyilvános ülésen árulásnak bélyegezte. És itt megint a „de” következett a visszaemlékezésben, csak éppen ellenkező előjellel: „Miközben a szószékről súlyosan elítélte a könyvem, nem emelt vétőt az ellen, sőt

¹ A konferenciasorozat előadásairól készülő összefoglalókat lapunk közli (lásd: az előző, a jelen és a következő számot), két előadást pedig e megemlékezést követő hasábkon teszünk közzé.

hallgatólagosan támogatta, hogy ugyanez a könyv Angliába menjen.” Különösen az ifjabb nemzedék számára volt tanulságos Kornai Friss István képe: „Jómódú polgári családból származott. ... Angliában is tanult, ő nem egy – ahogy mondani szokták – »bunkó káder« volt, hanem nyelveket beszélő, művelt, olvasott ember. ... Udvarias volt, halk beszédű, és mentes attól a pöffeszkedéstől, ami sok ilyen hatalomba becsöppent ember viselkedésén érződött. Magamban időnként »vörös gentlemannek« nevezem. ... Magatartására rányomta bélyegét az otthonról és nyugati iskoláiból hozott civilizáltság, a kommunista párt által beléje sulykolt pártfegyelem, és a Szovjetunióban szerzett keserves élményektől alakított hajlam a meghunyászkodásra. Van, aki hajlik arra, hogy az embereket egyszerű címkékkal ellátható skatulyákba tegye. Jó ember – rossz ember, rendes ember – tisztességtelen ember. Friss István is példa arra, hogy ne próbáljuk az embereket ilyen egyszerű címkékkel elintézni.” Ez volt Kornai János legfontosabb üzenete, amely az akadémiai falakon messze túl is érvényes. Végkövetkeztetését különösen azoknak kellene megszívlelni, akik sohasem vennék a bátorságot arra, hogy a néhai igazgatóhoz hasonló „bonyolult emberek” alakját egy ilyen ünnepi alkalommal felidézze.

„50 év hosszú idő, régen volt, hol volt, hol nem volt, talán igaz se’ volt – kezdte a nem csak gyermekek okulására szánt „intézeti mesét” *Bródy András*. „Az ember boldogan ment az Intézetbe dolgozni, fiatalok voltak bent ... Abban az időszakban Magyarországon még mindig vigyázni kellett, mert hiszen déli határainkon ott ólálkodott Tito elvtárs... az Intézet ehhez képest maga volt a szabadság fellegvéra. Különösen akkor, amikor keveset járt be Friss elvtárs ... De volt nagyobb hatalmasság is Friss elvtársnál, mégpedig Lasztovecsek elvtárs, az Intézet sofőrje ... A ZIL állapotáról le lehetett mérni az Intézet és Friss elvtárs mindenkori politikai súlyát. Tehát amikor ’56 után egy nagyon használt ZIL-t kapott az Intézet, mindnyájan tudtuk, hogy nagyon komoly bajok vannak vele.” Bródy András Nagy András egykori születésnapját felidézve, az ünnepelt kedvenc kakaós süteményébe tréfából beügyeskedett pálpusztai elfogyasztásához hasonlította az akkori fiatal munkatársak viszonyát a szocializmushoz. „Elvileg imádtuk, mint a kakaós süteményt, csak valaki beletett valami kvarglit, amivel sehogyse’ voltunk kibékülve ... Innentől kezdve a vélemények megoszlanak, hogy ezt ki rejtette el benne, a Sztálin vagy a Lenin, vagy már maga Marx, vagy honnan ered, de neki lehetett állni, és lehetett nyomozni. Publikálni nem mindig lehetett az eredményeket, de dolgozni rajta valóban lehetett. Könyvtár is volt. Hiába buktatták meg Nagy Imrét, a gondolatok tovább terjedtek. A kommunista párt ifjúsági szárnya egyre-másra rendezte a Petőfi-körös tanácskozásokot, filozófusvita, irodalmi vita, gazdasági vita. ... Nos, akkor, amikor végre kitortek az októberi események, a forradalmi tanácsban Nagy Tamás kimondta, hogy az Intézetet „desztalinizálni” kell. ... A fiatalok miatt meg kell magyarázni, mit jelent ez a kifejezés. Olyan mintha egy templomot újból beszentelnének. Magát a Sztálin szobrot is desztalinizálták, azzal kezdődött az 56. 56 után – folytatta Bródy András – „Az Intézetben egy ideig csikorgott a levegő. Egymás után kaptuk a pártfelülvizsgálatokat, beleértve a párttitkár ellen irányulót is. ... nehezen lendült helyre az Intézet, és sajnos az a kutatási szabadság, amelyet addig élveztünk, egyre bürokratikusabb formák közé került. ... Azóta egy másfajta csavar és a sróf válik egyre szorosabbá, egyre nagyobb tömegek ülnek a nyakán a tulajdonképpeni dolgozónak, a kutatónak, aki olyan emberekkel szemben kénytelen megvédeni az élethez és a kutatáshoz való jogát, akik sohasem kutattak.”

Bródy András után a kutatók közép-nemzedékét képviselő *Köllő János* az intézeti létbe való „beavatás” napjának, sőt órájának a felvillantásával kezdte emlékeztetését. A számára rendelkezésre álló időt azonban nagyjából a mának és a jövőnek, az Intézet kívánatos stratégiájának szentelte. „1977. október 1-jén, reggel 8 órakor léptem be az Intézetbe, ahol senki sem tartózkodott ebben az időben. Álló órát ódöngtem a folyosón, várva, hogy valaki beeressen a szobába. Közben dolgozhatott bennem a büszkeség, hogy én itt

majd most a magyar társadalomtudományos gondolkodás legnagyobb alakjaival fogok együtt dolgozni: 9 óra után ez be is következett. Amit az Intézet akkoriban csinált, Köllő szerint sok tekintetben sokkal közelebb állt a közgazdasági gondolkodás főáramaihoz, mint manapság. „Legalább három ilyen nagy kutatási irány volt, amelyeket a Keynes–Ricardo–Leontief névsorral lehet leírni. Ide tartozott az input-output kutatástól a tervezéssel kapcsolatos kutatásokon át a kapitalizmuskritikáig sok minden. S folytak a szocialista gazdasággal kapcsolatos kutatások, de emellett minden abszurditás is jelen volt, aminek egy ilyen intézetben jelen kellett lennie ... A TÜK szoba akkor is létezett, vasrács volt előtte, volt az Intézetnek párttitkára, személyzetise, BM-összekötője. Nyers elvtárs irodája előtt két szekrény méretű ember cirkált, a zakójuk alól pedig fegyvernek látszó tárgy dudorodott ki. ... Eljött aztán a nyolcvanas évek második fele – folytatta Köllő János –, amióta nagyon sok minden történt. Hirtelen eltűnt a szocializmus, az a tárgy, amire a kutatásaink irányultak, és vele együtt az érdeklődés a régió iránt, egyfajta utójátékként a tranzíció tanulmányozása folyt egy darabig. Háttérbe szorultak a közgazdaságtan említett fő irányzatai. Közben lendületes fejlődésnek indult az ökonometria, ami nagyon átforgalmazta a „hipotézis–állítás–ellenőrzés” követelményeit. Megjelent a tudományos piac, kiderült, hogy tudományos termékeket jó áron el lehet adni. A kutatási témák átalakultak, a kutatás alapvetően mikroorientáltaságú lett, de még ma is a magyar valóság tanulmányozásával foglalkozik.” Változott a kutatói állomány is. Az intézeti emberek – ahogyan Köllő fogalmazott – „kapnak egy nem is szűkmarkú biztosítást, és a piacon dolgoznak, egymásnak háttal állunk, és kifelé nyújtogatjuk a kezünket.” De nem nagyon változtak meg Köllő szerint azok a követelmények, amelyeket a Magyar Tudományos Akadémia az Intézettel szemben megfogalmaz. Ez eléggé távol áll attól, ahogyan a piac értékeli a tudományos intézeteket. Továbbra is főállású kutatók vannak. Az eredményes intézeteket sokkal nagyobb mobilitás jellemzi, vendégek, sokkal több a team-munka és ehhez természetesen sokkal több diák, PhD-t készítő fiatal. Köllő szerint a fiatalabb generáció számára kellene vonzóbbá tenni ezt a helyet. Még akkor is, „ha majd nem nagyon fogjuk érteni, hogy a szemináriumon mit beszélnek a fejünk fölött.” Ki kellene nyitni az Intézetet a külföldi vendégkutatók hosszabb idejű itt-tartózkodására is, és valami módon oktatási intézménnyé is alakítani. De nem úgy, hogy mindenki különböző helyeken oktat, mert ennek nincs sok hozadéka az Intézet számára. Ha mindez majd sikerül, akkor érdeemes lesz a következő ötven évben is 7.55-kor lelkesen loholni az intézeti épület felé.

„Biztos van oka annak, hogy egy nő is szerepel a panelban – kezdte a tőle megszokott hangütéssel a megemlékezést *Augusztinovics Mária*. – A nagy jubileumi hangulatban eszembe jutott, hogy nekem is van kettő darab kerek évfordulóm az Intézettel kapcsolatban. 40 évvel ezelőtt házasodtam be az Intézetbe. De én utána is, meg már azelőtt is tulajdonképpen mindig olyan »kültagnak« éreztem magam, és azzal hízelegtem magamnak, hogy talán nemcsak hozzátartozói jogon, hanem saját jogon ... Sok kapcsolatom volt az Intézettel, nagyon élveztem a munkahelyi vitákat. Érdekes szokások voltak ám akkoriban, egy kandidátusi értekezést benyújtása előtt a munkahelyen meg lehetett vitatni. Ez volt 40 évvel ezelőtt, és a folytatása az, hogy éppen 20 évvel ezelőtt kerültem át végleg az Intézetbe, akkor már beltagként.” Augusztinovics Mária szerint nem lenne érdektelen módszeresen összehasonlítani a 40 évvel ezelőtti, a 20 évvel ezelőtti és a mostani Intézetet. „Egy dolgot emelnék ki: ami régen volt, ma nincs, és nekem nagyon hiányzik, és ez a főállású tudományos kutató. Mert én főállású kutatónak azt nevezem, aki minden hónapban egyszer megkapja a fizetését, abból szerényen, de megél, és egyébként munkaidejének 100 százalékában ül a szobájában, a könyvtárban vagy a hivatalban, a vállalatban, ahova éppen kutatása szólítja, és a kutatási témájával foglalkozik. Főállású tudományos kutatót én az Intézetben – ne haragudjatok – most nem ismerek. Van a pályázási kényszer, van a publikációs kényszer, van az intercitys oktatási kényszer – és

akkor ezután még meg is kell élni, tehát van a megélhetési kényszer is. Ezek a dolgok nagyon kevés időt és energiát hagynak az ember számára, hogy azzal foglalkozzon, amivel igazán szeretne. Én nem gondolom, hogy ez az Intézet hibája. Sajnos világjelen-ség. De azért az Intézet – még talán az Akadémia is – egy kicsit többet tehetne azért, hogy enyhítse a helyzetet. Átgondolt, közösen megszervezett és megtervezett pályázási stratégiával és olyan intézeti belső infrastruktúrával, amelyik legalább a pályázati gyöt-relmek nagyobbik részét leveszi a kutatók válláról. ... Mi kutatók mindannyian zseniáli-sak vagyunk. Mégis azt gondolom, hogy tulajdonképpen bármelyikünk nélkül az Intézet ugyanúgy élne tovább, mint addig. De dolgoznak az Intézetben, nem kutatói státusban, akik nélkül én nagyon nehezen tudom elképzelni az Intézetet – nekik is mondjunk köszö-netet a jubileum alkalmából” – zárta le Augusztinovics Mária emlékeztetését.

Nagy érdeklődés kísérte a legfiatalabb kutatógenerációt képviselő *Koren Miklós* szava-it, aki gondolatait három közgazdasági fogalom köré csoportosította: az *együtt élő nem-zedékek modellje*, a *diverzifikáció* fogalma és a *tudástranszfer* jelensége köré. Az együtt élő nemzedékek modelljében minden generációnak megvan a maga meglehetősen sema-tikusan ábrázolt szerepe. Koren Miklós a saját szerepét érthetően nem visszatekintésben találta meg, hiszen, ahogy Pelikán József gátórral együtt mondhatná: »nem vagyok ideo-lógiailag eléggé képzett« ahhoz, hogy visszatekintsek ezekre az időkre.” Esterházy Péter Termelési regényét, idézte, amelynek az elején egy Tomcsányi Imre nevű fiatal munka-társnak véres végvári csatát kell vívnia a bizottságban azért, hogy valamilyen program-csomagot nemcsak beszerezhessen, hanem engedélyeztessen is. Ma már valamivel egy-szerűbb szerencsére egy új statisztikai program vagy egy új számítógép vásárlása, tehát történetek azért előrelépések. A diverzifikáció fogalmára térve, Koren Miklós egy tudo-mányos anekdotával indított. Amikor James Tobin közgazdasági Nobel-díjat kapott, a többi között a portfólióválasztás elméletéért, megrohanták az újságírók, mondja már el, hogy miről is szól ez az elmélet. A frissen kitüntetett Tobin – hogy a diverzifikáció előnyeit ecsetelje – igyekezett leegyszerűsíteni az elméletét, egy közmondással próbálta azt illusztrálni: „Ne tegyél mindent egy lóra!” (eredetiben ez tojással és kosárral hangzik el). Másnap azután olyan szalagcímmel jelentek meg a lapok, hogy „Nobel-díj egy népi bölcsességért” ... „Az Intézet szempontjából azért is fontos a diverzifikáció, mert ha odafigyelünk más kutatási területek eredményeire, egyrészt új ötleteket nyerhetünk to-vábbi kutatásokhoz, másrészt olyan módszereket sajátíthatunk el, amelyek a mi kérdé-sünkre is alkalmazhatók” – hangsúlyozta Koren Miklós. Ezt példázzák szerinte az üzleti innovációk is. Sokkal sikeresebbek azok, amelyek már meglévő találmányhoz keresik az alkalmazást, másképpen fogalmazva: a válaszhoz keresik a kérdést, mint azok, amelyek – sokszor a sötétben tapogatódzva – a kérdéshez keresik a választ. Sok sikeres közgazda-ságtudományi cikk is születik úgy, hogy többféle szakág eredményeit, módszertanát kombinálja. Az más kérdés, hogy egy ilyen jellegű diverzifikációt nem könnyű intézménye-sen elősegíteni, de Koren szerint nem teljesen reménytelen. Ez elvezetett mondandójának harmadik eleméhez, a *tudástranszfer* jelenségéhez. Egy kutatóintézetnek az elsődleges feladata, hogy új tudást hozzon létre, és ezt átadja a külvilágnak. Ennek megvannak a maga formális csatornáit, bizonyos kiadványok, rendezvények. Ezek közül a formális csatornák közül az Intézet Koren szerint sokat sikeresen üzemeltet. Nagyon sikeres volt például az elmúlt években a londoni CEPR-rral közösen rendezett átmenet-gazdaságtani konferencia vagy az immár hagyományos Nyári Műhely sorozat, ahol külföldön tanuló, dolgozó közgazdászok osztják meg a munkájukat velünk és egymással. Ez mindenkép-pen követendő. Vannak ugyanakkor Koren Miklós szerint kevésbé biztató jelek is. „Én szomorúnak tartom, hogy a Közép-Európai Egyetem szemináriumsorozatán nagyon ke-vés kutató szokott részt venni ... és akkor is elsősorban olyan előadásokon, amelyek szigorúan témába váganak... Azt gondolom, hogy az mindenképpen előnyös, ha új lehető-

ségeket keresünk együttműködésre itthon is és külföldön is, de azt is gondolom, hogy a meglévő lehetőségeket is nagyon komolyan kell venni és meg kell ragadni azokat.” – zárta le fejtegetéseit Koren Miklós.

A jövőbe tekintés után a beszélgetés még kötetlenebb lett, szót kaptak a nagy öregek, a közgazdász-társadalom más képviselői, és hol anekdotázva, hol komolyabban felidéztek az egykor volt Intézetet. Az Akadémia képviselőjében Kroó Norbert főtitkár köszöntötte az 50 éves Intézetet. Ehhez a köszöntéshez csatlakozik most hasábjain a Közgazdasági Szemle is, sok sikert kívánva a történetének második 50 évébe belépő kutatóközösségnek.

Szabó Katalin